

Temeljno djelo hrvatske književnosti 500. obljetnica objave *Judite* Marka Marulića (1521.)

*Tihomil Maštrović**

Spjev Marka Marulića *Judita* objavljen je 13. kolovoza 1521. u Mletcima, stoga se u godini 2021. obilježava 500. obljetnica izlaska toga kanonskoga književnoga djela hrvatske književnosti. Marulić je svoje djelo završio dva desetljeća ranije, točnije 22. travnja 1501., pa je travanjski nadnevak nastanka prvoga umjetničkoga epa u hrvatskoj književnosti Društvo hrvatskih književnika godine 1977. proglasilo Danom hrvatske knjige, a devetnaest godina kasnije istu je odluku donio i Hrvatski sabor. Važnost ovogodišnje 500. obljetnice objave *Judite* potvrđena je odlukom Sabora o proglašenju 2021. Godinom *Judite*. Na tom tragu, Vlada Republike Hrvatske proglasila je ovu godinu — Godinom čitanja.

Autor spjeva *Judita* Splitsanin je Marko Marulić (Split, 18. kolovoza 1450. — Split, 5. siječnja 1524.), hrvatski književnik koji je svojim književnim djelom zaključio srednjovjekovno razdoblje hrvatske književnosti i najavio renesansu. Njegovi latinski nabožni, religiozni, edukativni, etički, teološki i kristološki radovi nose sva obilježja europskoga kršćanskoga humanizma. Pisao je epove, epilije, poeme, pjesme te kontemplativne, moralizatorske, vjerske, marijanske, pa čak i poučno–šaljive tekstove. Marulić je bio vrlo obrazovan čovjek uključen u društvena, kulturna, književna, napose duhovna zbivanja svojega doba, sa zanimanjem za različita područja ljudskoga života. U njegovu duhovnom okruženju zrale se spoznaje iz Biblije, patristike, crkvene povijesti, teologije, antičkoga nasljeđa, retorike, pjesništva i filozofije. Pisao je na trima jezicima: hrvatskom, latinskom i talijanskom jeziku. Također, bio je vrijedan prevoditelj: prvi je auktorski prevodio s hrvatskoga na latinski i talijanski, s latinskoga na hrvatski i talijanski, te s talijanskoga na hrvatski i latinski. Između ostalih prevodio je Dantea, Petrarca i Tomu Kempencu, a brojni njegovi rukopisni svesci pohranjeni su u važnijim europskim knjižnicama i arhivima. Iscrpna filološka, književnopovijesna i tekstološka istraživanja Marulićevih tekstova, od kojih su mnogi donedavno bili nepoznati, pokazala su da Marulićeva sabrana djela obuhvaćaju punih dvadeset svezaka.

Kršćanski humanist europskog ugleda Marko Marulić većinu je svojih djela napisao latinskim jezikom, a ep *Judita* napisao je na hrvatskom, sastavivši svoj spjev na predlošku biblijske priče o asirskom vojskovođi Holofernu i o Juditi,

* Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, Fakultet filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Adresa: Jordanovac 110, 10000 Zagreb, Hrvatska. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9272-6551>. E–adresa: t.mastrovic@ffrz.unizg.hr

stanovnici grada Betulije, koji je taj silnik namjeravao srušiti i tamošnji puk pobiti ili pak otjerati u roblje. Judita je bila iznimno hrabra žena židovske vjere koja je svjesno ugrozila svoj život ne bi li spriječila potpuno uništenje rodnoga joj grada i sigurnu pogibelj njegovih stanovnika. Marulić je *Juditu* napisao dvostruko rimovanim dvanaestercem s prijenosnom rimom, a započeo invokacijom. Zaziva Boga da mu pomogne napisati ep, da ga pripravi i udahne mu duh kojim će moći opjevati Juditine krjeposti, ljepotu i hrabre čine.

Dikè ter hvalèn'ja presvètōj Juditì,
smīna nĵe stvorèn'ja hočù govori;
zàto ću moliti, Bòže, tvoju svitlōst,
ne htì mi krātiti u tòm pūnū mīlost.

Ti s'òn kî da krīpost svakōmu dilu nĵe
i nĵe kīpū lipōst i počtēn'jem čistinjē;
tī pōni sād mēne tākō jūr naprāvī,
jazik da pomēnē ča mīsal pripravī.

Udahni dūh prāvī u mnī ljubāv tvojà,
da sōbōm ne trāvī vèće pāmēt mojà,
blūdēci ozōja s družbōm stārih pōet,
bōge čtōva kōja, komi svīt biše spēt.

Da Tī s' nada svē svēt, ĩstini Bòže mōj,
Tī dāješ slātko pēt, vērnim si tī pokōj,
a ne skūp trīkrat trōj divička okōla,
pridavši jōš u brōj s kitārom Apōla.

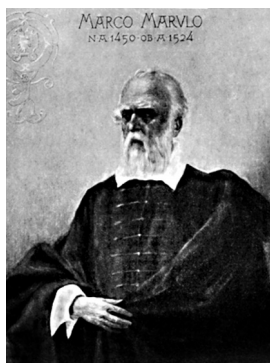
Uzdviġni od zdōla glās mōj k nēbu gōri,
gdi tvōga prīstōla čtūju svētīh zbōri
da dēr u tvēm dvōri būde ti uslišān
dokōl izgovōrī od Juditē pīsan.

Marko Marulić, *Judita: Pjesme*
(Zagreb: Školska knjiga, 1976)

Spjev ima šest ujednačenih pjevanja, ukupno 2.126 dvanaesteraca s četverostrukim srokom u kombinacijama ženske i muške rime, a prethodi mu sažeti prikaz zbivanja u epu *Istorija sva na kratko* i odlomak *Ča se u kom libru uzdarži*. Asirski kralj Nabukodonosor šalje vojskovođu Holoferna s vojskom u opsadu Betulije. Asirci opsjedaju grad i uskraćuju mu dovod vode. Nakon 20 dana zavlada je žed u gradu i počinju se javljati građani da se pregovara o predaji. No, gradski knez Ozija moli građane da se strpe još nekoliko dana kako bi im Bog poslao pomoć. Među stanovnicima je bila i udovica Judita, žena osobite fizičke ljepote, živjela je čestito i često se molila Bogu. Odluči uresiti se i poći k Holofernu sa sluškinjom Abrom. Ljubav prema Jahvi dala joj je snagu i hrabrost da ode među neprijatelje. Uredivši se poput lijepe mlade žene koja odiše mladenačkom ljubavi, Judita je odlučila zavesti Holoferna, jer joj je Božji dar bila privlačnost

kojoj nitko nije mogao odoljeti. Judita dođe u Holofernov šator pod izlikom da će mu pokazati najlakši način kako osvojiti grad. Holoferno se pomami za njom. Da Bog nije bio na njezinoj strani, sigurno bi ju otkrili i ubili. No ona je, vođena ljubavlju prema svojem narodu i Bogu, otkrila svu svoju ljepotu i učinila ono što je smatrala svojom dužnošću. Četvrti dan, kad on nakon gozbe pijan zaspi, njegovim mačem otkida mu glavu i postavi na gradske zidine. Tim je činom spasila svoj narod, za što je bila spremna dati i svoj život. Holofernovi vojnici pronalaze njegovo tijelo, a vidjevši njegovu glavu na zidinama grada bježe u panici i strahu. Veliki svećenik Joakim dolazi pozdraviti i zahvaliti bogobožnoj Juditi na hrabrom činu. Narod ju štuje i slavi.

Spjevom *Judita* Marko Marulić odaslao je brojne važne poruke svojim sugrađanima i sunarodnjacima. Ponajprije to je činjenica da je pobožnu Juditu njezina vjera ohrabrila na odvažan pothvat spašavanja puka i grada od nevjernika koji su puku prijetili smrću i uništenjem grada. Stvarna smrtna opasnost pred kojom se je našla Judita nije bila preprekom za obranu njezine vjere i slobode za zajednicu kojoj je pripadala. Biblijski događaj što ga je pisac odabrao za temu svojega spjeva utoliko je važniji jer se istovjetna ratna opasnost kao nad biblijsku Betuliju nadvila i nad pjesnikov rodni grad Split, pred kojim su se utaboreni osmanski osvajači spremali za napad na grad, njegovo uništenje i smrt njegovih žitelja.

Slika 1. “Otac hrvatske književnosti” Marko Marulić, autor temeljnoga djela starije hrvatske književnosti epa *Judita*. (Marko Marulić, nepoznati autor, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU)

Marulić je stoga izabrao upravo tu starozavjetnu priču o Juditi, lijepoj udovici koja za spas i obranu svojega naroda opsjedanoga neprijateljskom vojskom žrtvuje vlastitu dobrobit, u želji da alegorijski opiše otpor Splitskana pred napadom Turaka, koji se stvarno i dramatično zbivao za njegova života. U prvim desetljećima 16. stoljeća turska vojna osvajanja bila su svakodnevna prijetnja brojnim dalmatinskim gradovima, tako da se s pravom neokupirana Hrvatska može smatrati prostorom slobode, prostorom kojega je valjalo obraniti od nevjernika i ratnih zločinaca što su velikom silom prijetili i na nj nasrtali.

Marko Marulić svoj je alegorijski ep smjestio u vrijeme Hrvatsko–osmanskih ratova, odnosno u vrijeme Stogodišnjega rata s Turcima, koji su se prema povijesnim zapisima, u svojem silovitom napredovanju nakon slamanja Bosanskoga

kraljevstva godine 1463. sasvim blizu približili Splitu, pripremajući se za osvajanje toga grada i za izlazak na Jadransku obalu. Vidjevši demoraliziranost i gubitak nade kod svojih sugradana, koji su strepili za pad Splita, Marulić je htio podići njihov moral, te im svojim djelom pružiti nadu za boljom budućnošću lišenom strahova i strepnji pred Osmanlijama što su ratnim krvoprolićima i brojnim zločinima ozbiljno uznemirili cjelokupno hrvatsko kršćansko pučanstvo.

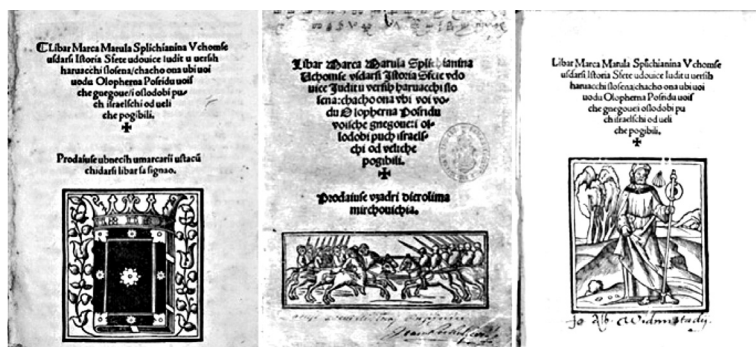
Preživjeli očevici, ojađeni pjesnici i crkveni dostojanstvenici svojim su pjesmama, govorima i poslanicama upozoravali svekoliku kršćansku javnost na opasnosti, prijetnje i ratnu pogibelj što su zadesili cijelu Hrvatsku. Uz Marka Marulića posebice su se u tom isticali Brne Karnarutić, Šimun Kožičić Benja, Juraj Šižgorić, Ivan Vitez od Sredne, Nikola Modruški i brojni drugi.

Mnogi su hrvatski krajevi u turskim ratnim pohodima užasno stradali, te je povjesnicu 15. i 16. stoljeća ponajprije obilježilo osmanlijsko prodiranje prema zapadu, što je u naravi značilo okupiranje pojedinih dijelova Hrvatske, masovna okrutna ubojstva, silovanja, paleži te brojna iseljavanja hrvatskoga kršćanskoga puka i početak stoljetne okupacije njihova zavičaja. Iscrpljena i osiromašena Hrvatska potkraj 16. stoljeća svedena je na ostatke ostataka (*reliquiae reliquiarum*). Izgubila je dvije trećine svojega prostora i više od polovice stanovništva. Glad i neimaština njezina su životna stvarnost, a ratovanje protiv Osmanskoga Carstva postaje životna opcija budućnosti većine stanovnika. Namijenivši svoj ep alegorijskoga značaja *Judita* prije svih običnomu puku, Murulić je, i ne znajući, ostvario djelo aktualno za opću hrvatsku povijest, jer se je i u brojnim kasnijim povijesnim razdobljima hrvatski narod najčešće nalazio pod vlašću drugih, stranih vlastodržaca, unatoč svojoj jasnoj želji za slobodom i neovisnošću, kao i živom nastojanju za ostvarenjem slobode, tako slikovito iskazanoj u biblijskoj priči o udovici Juditi.

Važna je činjenica koju povezujemo s Marulićevim spjevom *Judita* ta da je to književno umjetničko djelo pisano hrvatskim jezikom. Pisac je želio napisati djelo čitljivo hrvatskom čitatelju, odaslati mu važne poruke s ciljem podizanja morala, a time ujedno pridonijeti kulturnomu razvoju svoje sredine. Marulićeva odluka o stvaranju na hrvatskom jeziku imala je dalekosežnih posljedica za hrvatsku književnost stoga što je istodobno otvarala europske poetološke transformacije staroga i srednjega vijeka u novovjekovlje. U *Juditi* je pjesnik na hrvatskom jeziku iznjedrio svoj model renesansnoga epskoga spjeva izosilabične versifikacije s dvostruko rimovanim dvanaesticima koja se razlikuje od kvantitativnoga humanističko–latinističkoga modela. Na hrvatskom jeziku Marulić je uz *Juditu* napisao i biblijsku poemu *Suzana*, znatan broj nabožnih, marijanskih i moralističkih pjesama te nekoliko domoljubnih i zabavno–poučnih pjesama. Domoljubna raspoloženja također se očituju i u epsko–lirskoj pjesmi *Molitva suprotiva Turkom*, u kojoj je pjesnik zabrinuti kršćanin zbog otomanskih osvajanja, pustošenja, skrnavljenja djevice i otmica mladića te okrutnih ubijanja, ali također i ojađen ravnodušjem ljudi na europskom kršćanskom zapadu.

Prije Marulića, hrvatska književna historiografija spominje književno stvaralaštvo prvih pisaca na hrvatskom jeziku, anonimnih pjesnika, tzv. začinjavaca, no većina se znanstvenika još uvijek nije usuglasila u odgovoru na pitanje tko

su ti — začinjavci. U svakom slučaju, spjev *Judita* književno je djelo napisano hrvatskim jezikom i stoji na samom početku hrvatskoga autorskoga književnoga stvaralaštva, čime je njegova važnost za nacionalnu kulturu iznimno velika, uostalom kao i mjesto Marka Marulića kao kanonskoga pisca hrvatske književnosti. Posebnost je *Judite* ta što je pjesnik staru poetiku iskušao u silabičnim stihovima na podlozi splitske čakavice, materinskoga pučkoga govora, za razliku od *Davidijade*, spjeva koji je ispjevao kvantitativnom versifikacijom na latinskom jeziku. Time je *Judita* ispunila dvostruku povijesnu ulogu: književnu i jezičnu. Marulić je svoj ep namijenio široj publici, napisao ga je 1501., narodnim jezikom, pa se njegova *Judita* ističe kao prvo hrvatsko književno djelo kojim hrvatska književnost iz anonimnoga ulazi u autorsko razdoblje. Zahvaljujući tomu znamenitomu epu, prvi put objavljenom 1521., Marulića smatramo začetnikom afirmacije hrvatsko-g jezika u hrvatskoj književnosti, zbog čega je prema općemu mišljenju zaslužio i naslov “oca hrvatske književnosti”.

Slika 2. Usporedni prikaz prvih triju izdanja Marulićeva spjeva *Judita*. Prvo izdanje tiskano je 1521. u Mlecima, a pisac ga je posvetio svom krsnom kumu don Dujmu Balistriliću. Drugo izdanje tiskano je 1522., a naručio ga je zadarski knjižar Jerolim Mirković i ukrašeno je drvorezima. Treće izdanje naručeno je 1523. za Dubrovnik. Tako su u tri godine objavljena čak tri izdanja *Judite*, čime je to djelo postalo prva hrvatska književna uspješnica.

Osobito važan aspekt određivanju mjesta *Judite* u hrvatskoj književnosti vezan je uz kršćansko čudoređe što ga to djelo unosi u nacionalnu kulturu. Kako je i sam napisao u uvodniku izvornoga izdanja, namjerio se je na knjigu o Juditi, gdje mu se je svidjela biblijska pripovijest o hrabroj udovici Juditi i preholom Holofernu, koja ubivši ga, oslobodi svu izraelsku zemlju od pogibelji koja se već bijaše nadvila. Kako sam navodi, poslužio se je tom parabolom kako bi ispjevao hrabrost Judite i ukazao na važnost vjere u Isusa Krista i u svoj narod. Pisac ističe kako nije preuzeo priču, nego je postojeću pripovijest pretočio u stihove, a sve je to napravio na način kao su to činili stariji pjesnici. Središnji lik Marulićeva spjeva udovica Judita opisana je kao uvjereni čudoredna vjernica. Judita vjeruje u Božje naume. Ona je čista i plemenita srca, jako je pobožna i bogobojazna. Vidjevši da je pred njezinim pukom još jedna kušnja u kojoj mnogi posustaju i okreću leđa Bogu, ona odluči učiniti nešto što bi bez Božje pomoći bilo nemogu-

će. Ljubav prema Bogu dala joj je snagu i hrabrost da ode među neprijatelje. U njezinu naumu sigurno bi ju otkrili i ubili da Bog nije bio na njezinoj strani. Vodena ljubavljaju prema svojem narodu i Bogu, Judita je otkrila svu svoju ljepotu i učinila ono što je smatrala svojom dužnošću. Spasila je svoj narod te pri tom bila spremna žrtvovati i svoj život, čime je dokazala da je iznimno požrtvovalna.

Marko Marulić bio je diljem Europe proslavljen pisac. Njegovo osobito popularno djelo *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum* šezdesetak je puta prevedeno na talijanski, njemački, francuski, portugalski u cijelosti, a djelomice i na češki, španjolski, engleski, pa i na japanski. Prihvaćeno je diljem svijeta kao knjiga iznimno korisna u obnovi pobožnosti. Djelo je zasnovano na Biblijskim poticajima i poučnim primjerima iz života svetaca, kojima pisac osmišljava otkrića i dokaze vjere kako bi se približio svojim čitateljima, kako svećenicima tako i svjetovnjacima. Kršćanski život s nizom zanimljivih zgoda iz života svetaca autor jednostavno i s lakoćom promiče, razvijajući ideal kršćanskoga života, otkrivajući putove i spoznaje vjere, ističući krjeposti koje su učinkovitije od savjeta, osmišljavajući prakse bogoslovnih krjeposti i posljednjih stvari u čovjekovu životu.

Epom *Judita*, tim temeljnim djelom hrvatske književnosti, Marulić se je predstavio i kao renesansni pjesnik, predvodnik novoga književno–povijesnoga umjetničkoga pravca u hrvatskoj i europskoj književnosti. To je ponajprije vidljivo u jasnoći svega što prikazuje, opisuje, pripovijeda, u slikovitosti djela te u redosljedu izlaganja događaja i razvoju radnje, pri čemu je alegorijske vizije prilagodio prizorima svoje svakodnevice. Iako Marulić definitivno nije bio petrarkist, ipak može se prepoznati da je od njih uzeo ono najviše i najbolje. Brojni književni povjesničari ističu kako je Marulić bio svjestan da je *Judita* prekretnička knjiga, koja će imati dobru recepciju sve dok »zemlja ova bude na karte sfolj slovinjska čtit slova«. Ta sjajna misao o Juditinoj slavi utkana u dovršetku spjeva potrajat će sve dok bude hrvatske pismenosti, dok bude živio i posljednji čovjek koji poznaje i čita djela na hrvatskom jeziku. Marulić je pjesnik s korijenima u hrvatskoj zemlji i zbilji, onaj koji suosjeća s jadima svojih sugrađana, ali i pjesnik prosvjeda protiv ugnjetavanja svojega puka, hrvatskoga puka kojemu je branitelj, riječju i srcem, svojom vjerom i svojom domovinskom ljubavlju.

Slika 3. Detalj spomenika Marku Maruliću u Splitu, rad Ivana Meštrovića podignut 1925. u čast 1000. obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva